

عبرت افزا

(خطرات آقاخان محلاتی)

دکتر صفر یوسفی

این کتاب نخستین بار به صورت چاپ سنگی و با قطع وزیری و خط نستعلیق، در سال ۱۲۷۸ هـ. ق در بمبئی هندوستان به ضمیمه کتاب منتهی بهرام و بهروز اثر احمد قافار شیرازی ابن میرزا کوچک وصال شیرازی در ۷۹ صفحه منتشر شد. تعداد ۲ نسخه از این کتاب در گنجینه نفایس و آثار چاپ سنگی کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران با شماره‌های ۲۸۷۹ و ۸۹۵۰ نگهداری می‌شود.^۱

این کتاب بوسیله حسین کوهی کرمانی در سال ۱۳۲۵ هـ. ش در تهران چاپ و منتشر شد ولی متن چاپی خود او بر از اغلاط چاپی است. استفاده از این متن چاپی بدون در دست داشتن متن اصلی بسیار مشکل است. خلاصه‌ای از این اثر در کتاب آقاخان محلاتی و فرقه اسماعیلیه نوشته محسن ساعی (تهران ۱۳۲۹ هـ. ش) آمده است.

عبرت‌افزا شرح حال و خطرات آقاخان اول محلاتی، محمدحسن الحسینی، حسنعلی عظامه، چهل و ششمین امام و رهبر فرقه اسماعیلیه نزاری است که در آن آقاخان سوانح زندگانی خود و ماجرای شورش و جنگ‌های خود با نیروهای دولتی قاجار را بیان کرده است. همچنین حوادثی که در مسیر حرکتش به افغانستان^۲ و ورود او به هندوستان روی داده و نیز خدمات خود به انگلیسیها در افغانستان و سند را شرح داده است.^۳

لحن بیان آقاخان در عبرت‌افزا توجیه‌گرانه و جانبدارانه است^۴ به نحوی که خود را محق و مظلوم جلوه داده و مدعی است در حقش ستم شده است. اما گاهی بیانش لحن حماسی می‌یابد و با اهنگی حماسه‌سوار از قاطمات و کارهای خود یاد می‌کند. آقاخان در ماجرای شورش خود دیگران را مقصر می‌داند. در جریان شورش و نبردهایش با نیروهای دولتی قاجار کرامات و معجزاتی را به خود نسبت می‌دهد و پیروزیهایش را در جنگ‌هایی که با سپاهیان قاجار داشته نتیجه کمک خدا به خود دانسته است.^۵

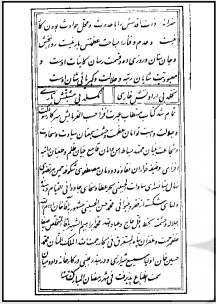
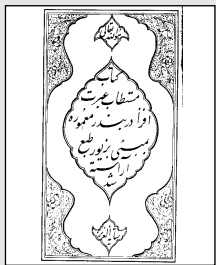
آقاخان دلیل اصلی شورش خود را دشمنی دربار قاجاریه به ریاست صدراعظم وقت محمدشاه قاجار یعنی حاجی میرزا آقاسی با خود بیان کرده است. «وی از توطئه‌ها و دسیسه‌های درون دربار» و از قیزباشانی و ناپسندی حکومت قاجاریه بر ضد خود سخن گفته^۶ و معتقد است که حکومت قاجاریه و همه رجال درباری را وی به دشمنی برخواست بوند.^۷ بنابراین چاره‌ای جز طغیان علیه این محیط بر از کینه و دشمنی نمی‌دید.^۸

اگر چه این کتاب با نگاه یکجانبه‌ای نوشته شده با این‌همه بعضی از مطالب آن برای روشن شدن ارتباط شورش آقاخان با سیاست دولت انگلیس و خدمات وی به آن دولت^۹ و نیز تعیین موقعیت حکومت قاجار در بین مردم و گروه‌های مذهبی و نیروهای اجتماعی^{۱۰} مفید است. نثر

صفحه اول نسخه خطی عبرت افزا

صفحه آخر نسخه خطی عبرت افزا

کتاب ساده و نوام با سبع^۱ و مترادفات^۲ و در بعضی جا مطنطن^۳ و گاهی دارای لغزشهای ادبی است.^۴

بی‌نوشته‌ها:

۱- معرفی این اثر با این انگیزه صورت گرفته است تا پاسخی به نظر یکی از محققان باشد که نسخه چاپ سنگی این اثر را نایاب دانسته است.

نکات: الکار، خامد: شورش آقاخان محلاتی و چند مقاله دیگر، ترجمه ابوالقاسم سری (تهران، یوس، ۱۳۷۰)، ص ۳۹.

۲. آقاخان؟ عبرت‌افزا (چاپ سنگی، بمبئی، ۱۲۷۸ هـ. ق) گنجینه نفایس و آثار چاپ سنگی کتابخانه ملی ایران، به شماره‌های ۲۸۷۹ و ۸۹۵۰، ص ۳ و ۱۵ و بعد.

۳. آقاخان: همان، ص ۵۲ - ۵۳.

۴. همان، ص ۵۲ و بعد.

۵. همان، ص ۵۰ و ۵۱ و...

۶. همان، ص ۱۵.

۷. همان، ص ۱۶.

۸. همان همان صفحه.

۹. همان، ص ۱۷.

۱۰. همان، ص ۲۰ - ۲۳.

۱۱. همان، ص ۱۱ - ۱۷.

۱۲. همان، ص ۲۳ و ۲۴ و ۴۲ و ۴۴ و...

۱۳. همان، ص ۱۵ - ۱۳ و ۱۷ و ۲۲.

۱۴. همان، صص ۱۷ - ۱۶.

۱۵. همان، صص ۲۰ - ۱۱.

۱۶. همان، صص ۱۷ و ۲۳.

۱۷. همان، صص ۵۵ - ۵۳.

۱۸. همان، صص ۷۰ و ۲۲ - ۲۴ و...

۱۹. فی‌المثل: از مکارم اخلاق و لوازم اشفاق...

(همانجا، ص ۶) و نیز از حوادث بیخا و تاریخی که در بین

رحلت و جلوس آن دو پادشاه (تحملی‌شاه و محمدشاه)

رحمت مانوس... (همانجا، ص ۷) محجبتین... چون در

مدت افشاش از دست‌انداختن روند و ابواش... (همانجا،

همان صفحه).

۲۰. برای نمونه: ... و اصلاح مفاسد که به‌مرور

شهورت سنوات و ایام و اوقات... (همانجا، ص ۶).

۲۱. به‌عنوان مثال: ... پس از رحلت آن مغفور

(فتح‌شاه) و ظهور وحشت و فتنه مابین امیر و مأمور

زبدیک و دور... (همانجا، ص ۷).

۲۲. فی‌المثل: ... دو عراده توپ سرتراجم نمودم...

(همانجا، ص ۲۲).